

Kritisch denken op socratische leest

Dr. Heleen Topping, docent kritisch denken en ethiek + extern lid lectoraat Brein en Leren
Avans Hogeschool

Persoonlijke website: www.heleentopping.nl

Afbeelding: Detail van het schilderij 'De dood van Socrates' (1778). Socrates werd in zijn tijd beschuldigd van goddeloosheid en corruptie van de jeugd. Hij weigerde zich te verdedigen voor het gerecht. Hij werd veroordeeld tot het drinken van de gifbeker. Socrates wijst omhoog en spreekt over de menselijke ziel. Goede zielen gaan naar een prachtige plaats. De man aan het voeteneind is Plato, bedroefd over het afscheid van zijn leermeester en diep teleurgesteld in de stad Athene en de democratie.

Doelstellingen workshop:

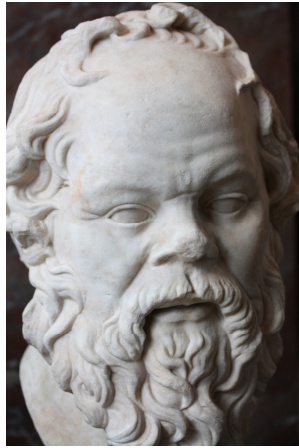
- deelnemers maken kennis met de socratische gespreksmethode als (één van de) werkvorm(en) voor het bevorderen van de maatschappelijke doelen die de wet aan het hoger onderwijs stelt;
- deelnemende docenten krijgen een indruk van hoe ze de socratische gespreksmethode met studenten kunnen inzetten in hun eigen professionele praktijk.

Maatschappelijke doelen hoger onderwijs

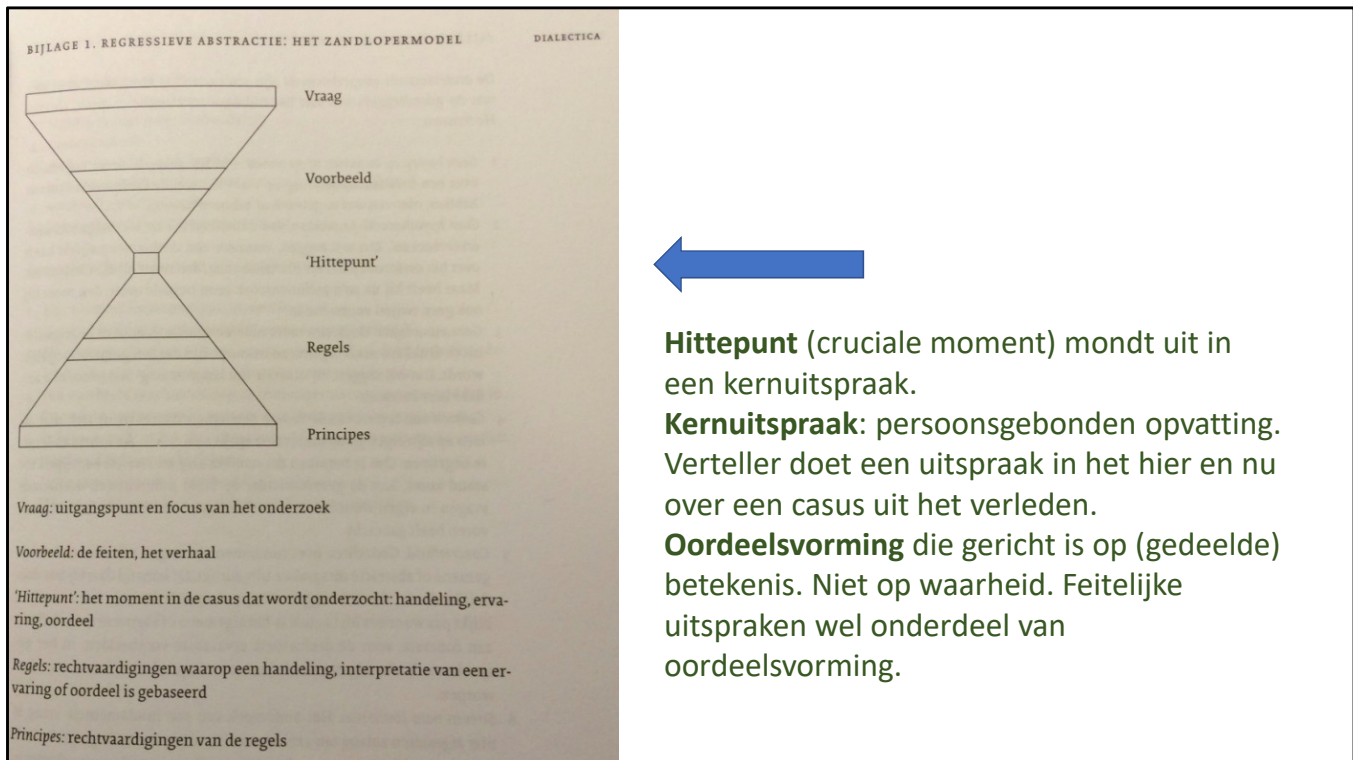
- **Wet op het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek (WHW):** “gericht aandacht besteden aan de persoonlijke ontplooiing van de student en aan de bevordering van zijn maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef.” (Art. 1.3, lid 5)
- **Strategische Agenda voor het Hoger Onderwijs 2015-2025:** maatregelen om burgerschap en Bildung te bevorderen. ‘Betrokkenheid bij de samenleving en de mensen om je heen’ beschreven als één van drie leidinggevende principes van het onderwijs richting studenten.

Over Bildung. Volgens de Bildung Academie: De Bildung Academie biedt de gedreven student hoogstaand academisch bildungsonderwijs. Een onderwijsomgeving waarin persoonlijke en maatschappelijke ontwikkeling centraal staan. Een persoonlijke, brede, bewuste en betrokken vorming.

Werkvorm maatschappelijke doelen: socratische gespreksmethode

Eén van de werkvormen die beoogt om de maatschappelijke doelstellingen te realiseren, is de socratische gespreksmethode.

Schematisch worden de stappen van het socratisch gesprek vaak in het model van de zandloper weergegeven. Ik spreek bewust van oordeel en perspectief en niet van bewering, omdat beweringen vaak omschreven worden als uitspraken die (empirisch) waar of onwaar zijn. In een socratisch gesprek wordt geen (empirische) waarheid gezocht, ondanks dat men zich wel op feitelijke uitspraken kan baseren.

Centreren: welke vraag of thema? Geeft het gesprek richting.

Concretiseren: praktijkvoorbeeld. Werken met zelf ervaren praktijkervaringen dwingt de deelnemers om hun denken en begrippen concreet te maken. Zo kunnen deelnemers ervaren dat er iets wordt onderzocht dat er werkelijk voor hen toe doet en bevordert onderling begrijpen.

Preciseren: wat precies? Bepalen van het cruciale moment (hittepunt). Door zowel mogelijk feitelijke details boven tafel te krijgen wordt het gekozen praktijkvoorbeeld complexer en daardoor geschikt voor gezamenlijk onderzoek. Brengt kernuitspraak voort.

Legitimeren: het moment waarop opvattingen van deelnemers worden onderbouwd? Waarop is hun oordeel, bewering, ervaring gebaseerd? Klopt dat wel?

Funderen: wat is de kern, essentie? Waar gaat de besproken casus in de kern over? Wat zijn de onderliggende beginselen of waarden? Welke waarde is in het geding?

Uit: *Publieke bezinning* (2016). Socratische dialogen over maatschappelijke

vraagstukken. Boers & Brunt & Evers & v.d. Werff (red.). Leusden: ISVW Uitgevers.

Kernuitspraak: een oordeel/perspectief > wordt een gesprek over betekenis, over beargumenteerde meningen/oordelen die al dan niet herkend worden door deelnemers. Kan visievorming bevorderen.

Waarop kunnen persoonsgebonden opvattingen worden gebaseerd om het louter subjectieve te overstijgen...?

SENSUS COMMUNIS

<https://www.heleentorringa.nl/gemeengoed/>

Toetsvraag: 'herkenbaar voor iedereen?' in plaats van: 'universeel waar?'

Deugdelijkheid van argumentaties en logische geldigheid van redeneringen kunnen worden getoetst op basis van algemene criteria

Dat je verschillende opvattingen deels kunt baseren op en toetsen aan wat filosofen de 'sensus communis' hebben genoemd, is ook de visie van Erik Boers (in: *Publieke bezinning*, 2016). Hier valt natuurlijk veel meer over te zeggen. Dat doe ik bijv. in één van mijn filosofische columns. Afgezien van de inhoud van opvattingen, valt de 'redeneerkwaliteit' van onderbouwde opvattingen te toetsen aan algemene criteria van deugdelijkheid en logische geldigheid.

- Sociale media;
- Niet weten met wie je communiceert;
- Communicatie in dienst van eigen reputatie;
- Aanwezige afwezigheid en afwezige aanwezigheid;
- Minder tijd besteden aan relaties;
- Aantal eenzamen zal toenemen.

De keuze voor het thema ‘de betekenis van online communicatie voor het samenleven’ (dat zowel voor docenten, in deze setting, als voor studenten actueel is) baseer ik op het hoofdstuk ‘samenleven’ van het SCP-rapport uit 2016. Zo is er een feitelijke basis om in gesprek gaan over een maatschappelijke kwestie die actueel is en waarover al bepaalde kennis is verzameld. Ik kies bewust voor een maatschappelijke kwestie om bij te dragen aan de eerder genoemde doelstellingen om studenten zich betrokken te laten voelen bij de samenleving en te laten kennismaken met je verantwoordelijkheid als burger. Ik vertel over het SCP-rapport om gedachten op te brengen voor het gesprek straks. Je hoeft er niets mee te doen. Het is maar een manier om over dit onderwerp gedachten op gang te krijgen.

Bron: Sociaal en Cultureel Rapport 2016: De toekomst tegemoet: werken, leren, zorgen, samenleven en consumeren in het Nederland van later. H6: Samenleven: veranderende verbanden en het risico van segregatie. 6.2: verbinding met de directe omgeving, *Afwezige aanwezigheid* + conclusiehoofdstuk rapport als geheel.

Strekking van de alinea over afwezige aanwezigheid en uit het afsluitende hoofdstuk van het gehele rapport:

1. Gedeeltelijk zijn sociale contacten verplaatst naar sociale media. Door de tussenkomst van de techniek is deze communicatie per definitie relatief afstandelijk. Er worden (als het zonder beeld gebeurt) geen non-verbale *cues* uitgewisseld.

2. Digitale communicatie naar velen (dezelfde berichten kunnen door meerdere mensen worden gelezen) is een vorm die voorheen niet bestond. Doordat het lastig is verschillende mensen in het publiek aan te spreken, nodigt het uit tot conformiteit (Brandzag et al. 2010; Hampton et al. 2014) of tot een weloverwogen rooskleurige zelfpresentatie (Marwick en Boyd, 2011).

3. Verder beoordelen mensen anderen en zichzelf onwillekeurig op de *likes*, *endorsements* en *retweets*. Communicatie komt hierdoor steeds sterker in dienst te staan van de eigen reputatie. Ook kan het volgen van situaties waar we zelf niet bij aanwezig zijn gemakkelijk leiden tot jaloezie en *fear of missing out* (FOMO) (Chou & Edge, 2012; Muise et al. 2009; Przybylski et al. 2013).

4. Terwijl online communicatie gepaard gaat met 'aanwezige afwezigheid', krijgen face-to-face-situaties steeds meer het karakter van 'afwezigheid aanwezigheid' door de toenemende verwevenheid met de digitale werkelijkheid (Rainie & Wellman, 2012). De aanwezigheid van een mobiele telefoon doet al afbreuk aan de kwaliteit van een gesprek en de ervaren intimiteit tussen gesprekspartners (Przybylski & Weinstein, 2013).

5. Het SCP verwacht dat de trend zich zal voortzetten dat mensen met steeds meer anderen in contact komen te staan, maar steeds minder tijd aan hun relaties en connecties zullen besteden.

Deze ontwikkeling wordt in belangrijke mate gedreven door sociale media; nieuwe generaties zullen meer gebruik maken van sociale media. De toepassingsmogelijkheden daarvan breiden zich verder uit, waardoor sociale media naar verwachting ook in de toekomst sociale relaties 'efficiënter' zullen maken.

6. Door de vergrijzing is te verwachten dat het aantal eenzamen zal toenemen. De verdunning van sociale netwerken en de vervlakking in de dagelijkse communicatie kunnen de kans op eenzaamheid ook doen toenemen. Daar staat tegenover dat nieuwe communicatietechnologieën nieuwe mogelijkheden voor zinvol contact bieden. Sociale robots zijn hiervan een voorbeeld.

Wat betekent veelvuldige online communicatie voor het samenleven?

Start socratische gesprek: kun je een situatie beschrijven die je zelf hebt meegemaakt en die te maken heeft met de uitgangsvraag: wat betekent veelvuldige online communicatie voor het samenleven?

Deelnemers hun voorbeelden kort te laten vertellen. Uit verschillende voorbeelden wordt er één gekozen.

Gespreksleider kan in het beslismoment de volgende vragen stellen om te onderzoeken of de casus bruikbaar is:

Persoonlijk: wat was jouw eigen rol hierin? Moest jij iets beslissen? Heb je een afweging gemaakt?

Concreet: wat gebeurde er? Wanneer was dat? Wat was de aanleiding? Hoe is het verder verlopen?

Relevant: wat heeft je verhaal te maken met de uitgangsvraag? Wat is voor jou het belangrijkste element in het hele verhaal?

Afgesloten: hoe eindigt het verhaal? Hoe is het afgelopen?

Eenvoudig: zijn er belangrijke dingen in het verhaal die je nog niet hebt verteld?

- Als de casus gekozen is, de deelnemers informerende vragen laten stellen over de casus. Aangeven (op meta-niveau) dat je met meer tijd de casus uitschrijft op een flap. Daarna toewerken naar een kernuitspraak; een oordeel/perspectief in het hier en nu

over de situatie in het verleden. Dat is het antwoord op de uitgangsvraag.

- Dan de focus op de casusinbrenger weghalen door de andere deelnemers zich te laten verplaatsen in de *casus* van de casusinbrenger, niet in diens gevoelens en oordelen;
- Argumenten onderzoeken voor verschillende antwoorden van alle deelnemers op de uitgangsvraag;
- Argumentaties onderzoeken (Relevant? Volledig?).
- Waarover is consensus, waarover niet / wat is in de antwoorden en argumentaties vergelijkbaar/herkenbaar en wat niet?
- Wat is de kern van de kwestie die is onderzocht?

Bedankt voor jullie aandacht

Reacties: jgh.torringa@avans.nl of via: www.heleentorringa.nl

Kan de socratische gespreksmethode volgens jullie een bruikbare werkvorm zijn voor het werken aan de maatschappelijke doelstellingen van het hoger onderwijs? Waarom wel, waarom niet? Is de werkvorm in jullie werksituaties inzetbaar? Op welke manier (niet)?

Gebruikte (tekst)bronnen

- *Publieke bezinning* (2016). Socratische dialogen over maatschappelijke vraagstukken. Boers & Brunt & Evers & v.d. Werff (red.). Leusden: ISVW Uitgevers.
- Sociaal en Cultureel Rapport 2016: *De toekomst tegemoet: werken, leren, zorgen, samenleven en consumeren in het Nederland van later.*

Geraadpleegd: H6: Samenleven: veranderende verbanden en het risico van segregatie. 6.2: verbinding met de directe omgeving, *Afwezige aanwezigheid* + conclusiehoofdstuk rapport als geheel. Zie:

https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2016/De_toekomst_tegemoet

Gebruikte afbeeldingen

Afbeelding 'De dood van Socrates' (openingslide - detail):

https://www.google.nl/search?as_st=y&tbm=isch&hl=nl&as_q=de+dood+van+socrates&as_epq=&as_oq=&as_eq=&cr=&as_sitesearch=&safe=images&tb=ur:fm#imgsrc=zLrSvF6YqL3pIM:

Afbeelding (Socrates) slide 3:

https://www.google.nl/search?as_st=y&hl=nl&tbs=sur%3Afm&tbm=isch&sa=1&ei=nScLWoCNMYiUaJfostgL&q=socrates&oq=socrates&gs_l=psy-ab.3..0l10.2893.6596.0.7324.10.8.2.0.0.0.254.587.7j0j1.8.0....0...1.1.64.psy-ab..0.10.590...0i67k1j0i30k1j0i24k1j0i13k1.0.TYbIMsbadfA#imgsrc=w0C8U9LGq8UHEM:

Afbeelding 'De dood van Socrates' (slide 8 - totaal):

https://www.google.nl/search?as_st=y&tbm=isch&hl=nl&as_q=de+dood+van+socrates&as_epq=&as_oq=&as_eq=&cr=&as_sitesearch=&safe=images&tb=ur:fm#imgsrc=gPpBuWJ46glIMM: